

ПОРЕДИЦА „ПЪТЯТ НА ПРАБЪЛГАРСКИЯ ВОИН“ · ПУБЛИКАЦИЯ 14 ОТ 15

Обсадната техника на хан Крум

Как степната конница се научава да превзема крепости: Месемврия, Адрианопол и неосъщественият шурм на Константинопол (812–814)

Сдружение „Спортен клуб Бага-Тур“ · Стара Загора · 25 февруари 2026 г.

Обр. 1. Византийски майстор-беглец обучава българи в строеж на таран с покрив от сурови кожи (художествена реконструкция).

РЕЗЮМЕ

Публикацията проследява как по времето на хан Крум (803–814) българската войска, изградена около леката конница, усвоява строежа и употребата на обсадни машини по византийски образец. По изследването на Рашо Рашев (2008) са представени майсторите-бегълци Евматий и покръстеният арабин, превземането на Месемврия (812) и на Адрианоупол (813), както и подробният списък на съоръженията, подготвени за щурма на Константинопол през 814 г., който съобщава т.нар. Неизвестен автор (*Scriptor incertus*). Сведенията са съпоставени с Геза Фехер (1938) и Валери Йотов (2004). Отделено е място и на въпроса какво не знаем: от тези машини не е открита нито една автентична останка.

Ключови думи: хан Крум, обсадни машини, Месемврия, Адрианоупол, Константинопол, *Scriptor incertus*, Евматий

I. Увод: конници пред каменни стени

Ранносредновековната българска войска е войска на коня. Леката конница е била нейният основен род, лъкът – основното оръжие, а силата ѝ е била в бързината и маневрата¹. Срещу каменните стени на византийските градове обаче тези предимства губят смисъл. Как една степна по произход войска се научава да превзема крепости?

Отговорът е свързан с едно име – хан Крум (803–814). Рашо Рашев подчертава, че именно по време на краткия, но изключително динамичен българо-византийски конфликт от 807–814 г. в България се установяват две значими нововъведения: строителството на обсадни машини по византийски образец и употребата на гръцкото писмо и език за първите каменни надписи². Тази статия проследява първото от тях – кои са били майсторите, какви машини са строени, къде са използвани и какво остава неизвестно.

Ключови моменти

626 г.	При обсадата на Цариград аварите използват различни обсадни машини.
809 г.	Пада Сердика; механикът на обсадни машини Евматий преминава на служба при Крум.
811 г.	Покръстен арабин от Адрианоупол бяга при българите и ги учи да строят бойни машини; на 26 юли Никифор I загива.
812 г.	През октомври–ноември Месемврия е обсадена с машини и превзета след едномесечна обсада.
813 г.	На 22 юни византийците са разбити при Адрианоупол, на 17 юли Крум достига стените на Константинопол, а по-късно с помощта на машини пада Адрианоупол.
814 г.	Подготовка на голям обсаден арсенал срещу Константинопол; на 13 април Крум умира.
814–815 г.	През зимата Омуртаг сключва 30-годишен мирен договор с Византия.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Две новости за седем години

Според Рашев по време на конфликта с Византия от 807–814 г. в България се установяват две значими нововъведения: строителството на обсадни машини по византийски образец и употребата на гръцко писмо и език за първите каменни надписи.²

2. Старият начин: обсада с глад и хитрост

Преди появата на машините степните армии превземат крепости по други начини. Геза Фехер привежда съветите на император Лъв VI Философ: когато преследваният противник се скрие в укрепление, българите и маджарите се стараели да разберат от какво той има нужда – за хората или за конете – и да го лишат от него; понякога предлагали изгодни условия за предаване, които после не спазвали. Затова императорът съветва пълководците си, когато воюват с тях, да имат укрепено място с храна за няколко дни и особено с вода³.

Фехер нарича това „стар вид“ превземане на крепости – чрез изчакване. Той отнася към него и сведението, че Крум, обсаждайки Адрианопол, дочакал жителите да предадат града поради глад, а за маджарите привежда обсадата на Павия през 924 г., когато шатрите им обградили града и го откъснали от всякаква връзка⁴. Според Фехер тези средства не били достатъчно ефикасни: византийците и западните народи скоро разбрали, че най-сигурната защита срещу степните конници е крепостта, и това принудило българите и маджарите да усвоят обсадните машини⁵.

Фехер напомня, че степните сродници на българите не са били напълно чужди на обсадната техника: при обсадата на Цариград през 626 г. аварите употребили различни машини, а маджарите по-късно, в походите си на Запад, възприели каменохвъргачките от западните народи; за тях се съобщава и стрелба със запалителни стрели, чиито върхове били обвивани с горящ материал⁶. Самата обсада обаче оставала за конните армии бавна и несигурна работа.

Хитростта също е била оръжие. Важната крепост Сердика, контролираща пътя към Македония, пада в български ръце през 809 г.⁷ Фехер пише, че Крум превзел Сердика с хитрост, и привежда случая като пример за онова, за което се оплаква Лъв VI – предложени условия, които после не се спазват⁸. Подробности за самия начин на превземане в изворите на нашата база няма.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Аварите пред Цариград

Степните сродници на българите не са били чужди на обсадната техника: Фехер отбелязва, че при обсадата на Цариград през 626 г. аварите употребили различни машини. Маджарите по-късно възприели каменохвъргачките от западните народи.⁶

3. Майсторите-бегълци

Появата на майсторите не е случайна – тя е плод на войната. През 807 г. император Никифор I тръгва на поход срещу България, но се връща заради заговор в столицата. През 808 г. българска войска се появява в Струмската област точно когато се изплащали заплатите на византийските

войници и отнема 1100 литри злато, а през 809 г. пада Сердика. През юли 811 г. Никифор влиза в аула на Крум, но на 26 юли загива с голяма част от войската си в укрепените старопланински проходи⁹. Победата отбелязва прелом: поставено е началото на голямата българска експанзия в Северна Тракия¹⁰.

Решаващата промяна идва от хората. Според Рашев през 809 г. известният механик на обсадни машини Евматий от Сердика преминал на служба при Крум. През 811 г. друг конструктор на такива машини, неизвестен по име покръстен арабин от Адрианопол, недоволен от отношението на император Никифор I към него, „избягал при българите и ги научил на всяко изкуство за строене на бойни машини“. Теофан Изповедник отбелязва с горчивина, че Крум се научил да прави тези машини по вина на Никифор¹¹.

Двамата майстори не са единствените византийци в Крумова България. Рашев изброява бивши византийски стратегии – Григора, Йоан, Леон, Вардан и Кордил, – които преминали на българска служба, както и висши военачалници от Сердика и други градове¹². Крум ги приемал благосклонно и ги използвал като учители на българите по строеж на обсадни машини и като автори на първите си надписи; дори омъжил сестра си за гръцкия беглец Константин Пацик¹³. Фехер също споменава опитния механик Евматий сред избягалите при Крум през 809 г. и арабина, научил българите да строят машините, с които била превзета Месемврия¹⁴.

Така в българската войска се появява особена съставка – подразделение за строеж и използване на обсадни машини. С негова помощ била превзета Месемврия през 812 г., Адрианопол през 813 г. и се подготвял щурмът на Константинопол през 814 г.¹⁵

ГЛАСЪТ НА ИЗВОРА

Теофан за арабина от Адрианопол

Покръстеният арабин, недоволен от император Никифор I, „избягал при българите и ги научил на всяко изкуство за строене на бойни машини“ (Теофан Изповедник, по Рашев).¹¹

Обр. 2. Крум пирува след победата над император Никифор (811 г.) – миниатюра от българския превод на Манасиевата летопис, XIV в. Обществено достояние, [Wikimedia Commons](#).

Снимка: Неизвестен миниатюрист (Манасиева хроника, XIV в.) · Public domain · [Wikimedia Commons](#)

4. Месемврия и Агрианопол: машините в действие (812–813)

През 812 г. Крум навлиза в Тракия и превзема важния пограничен град Девелт; от страх жителите на Анхиало, Бероя, Филипопол и други градове ги изоставят¹⁶. Ханът смята, че връщането на старите граници от договора от 716 г. е достатъчно за мир, и изпраща в Константинопол пратеничество с ултиматум: „Ако не побързаш с мира, по твоя вина ще се отправя с войска срещу Месемврия“. Предложението е отхвърлено заради клаузата за взаимно връщане на бегълците, срещу която особено остро се противопоставя монахът Теодор Студит¹⁷.

Новозавладените земи не са били просто опустошени. Вторият Хамбарлийски надпис от същата година показва, че областта е организирана като система от център, дясна и лява страна, начело с брата на хана, ичиргу боила Тук и кавхана Иратаис, на които са подчинени бивши византийски стратегии. Рашев допуска, че споменатият в надписа „саракт“ от Бероя до Черно море е земленият пограничен вал Еркесия, издигнат изглежда през лятото на 812 г.; в неговата лява страна Месемврия още не се посочва, тъй като е превзета по-късно същата година¹⁸.

Крум изпълнява закана си. През октомври 812 г. Месемврия е обсадена откъм сушата с бойни и обсадни машини, които българите вече умеели да строят благодарение на византийските механици-бегълци. След едномесечна обсада градът е превзет – по Рашев през ноември същата

година¹⁹. В ръцете на победителите попада ценна плячка, в това число византийското тайно оръжие: 36 медни сифона за изстрелване на течния „гръцки огън“ и немалко количество от самата запалителна смес²⁰.

Тази находка често привлича въображението, но изворите са съдържани. Сместа е използвана изключително в морски битки за подпалване на кораби; не е известно българите да са използвали плененото оръжие, а това едва ли е било възможно при липсата на военен флот. Досега на територията на Първото българско царство не са идентифицирани останки от медни сифони²¹.

В началото на лятото на 813 г. Крум се установява близо до византийския стан при Адрианопол. На 22 юни започва сражение, което завършва с катастрофално поражение за византийците; император Михаил I е свален, а на трона се възкачва Лъв V Арменец²². Крум разбира, че пътят към Константинопол е открит. Единствената пречка за контрола над Източна Тракия остава крепостта Адрианопол. Той я обсажда, оставя за командващ своя брат, а с останалата войска тръгва към столицата и на 17 юли 813 г. достига нейните стени – за първи път български владетел обсажда Константинопол²³.

Фехер обръща внимание на една подробност от разказа за същата битка: след като разбил византийците, Крум ги преследвал и избил мнозина, а онези, които набързо се укрили в някои крепости, обсадил и всички пленил. Той свързва това със съвета на Лъв VI, според който българите проучват от какво имат нужда укрилите се в укрепление и ги принуждават да се предадат, като ги лишават от него²⁴.

При Златната врата Крум извършва пищен езически ритуал пред смаяните жители на столицата, а около стените е изкопан ров²⁵. Теофан Изповедник предава желанието на хана да забие копие то си в самата Златна врата²⁶. Истинска обсада и щурм обаче не са предприети, защото войската не носела със себе си съответните машини и устройства; Крум все още се надявал на мир. По време на преговорите император Лъв V организира покушение, от което ханът, макар и ранен, се спасява²⁷.

Отговорът е опустошаване на околностите на столицата. На обратния път били превзети много крепости в Тракия, а с помощта на построени на място обсадни машини паднал и Адрианопол; жителите му, както и тези на Девелт, били изселени в откъддунавските погранични земи²⁸. Фехер също пише, че при Адрианопол българите употребили обсадни машини, макар на друго място да свързва падането на града с глада²⁹. Двете обяснения не се изключват: продължителната блокада и машините са могли да действат заедно.

В ЧИСЛА

36 сифона за гръцки огън

След превземането на Месемврия през 812 г. в ръцете на българите попадат 36 медни сифона за изстрелване на „гръцки огън“ и немалко количество от самата запалителна смес. Няма данни българите да са ги използвали.²⁰

Обр. 3. Хан Крум събира войската си преди битката при Версиникия (горе), а византийските войници настояват Михаил I Рангаве да влезе в бой (долу) – Мадридски ръкопис на Хрониката на Йоан Скилица, л. 11r. Обществено достояние, [Wikimedia Commons](#).

Снимка: Неизвестен миниатюрист (Мадридски Скилица, XII в.) - Public domain - [Wikimedia Commons](#)

Обр. 4. Обсадата на Месемврия, 812 г. – в стила на миниатюра от средновековен ръкопис (художествена стилизация)

Обр. 5. Обсадата на Месемврия откъм сушата, октомври 812 г. (художествена реконструкция).

Обр. 6. Хан Крум пред Златната Врата на Константинопол, юли 813 г.; образът на владетеля е въображаем (художествена реконструкция).

5. Арсеналът от 814 г. според Неизвестния автор

След покушението Крум изглежда стига до кардиналното решение да превземе Константинопол³⁰. В столицата научили, че той събира голяма войска с участието на аварите и на всички славинии и е заповядал да се приготвят обсадни машини, за да се шурмува градът откъм западната, Влахернската страна³¹. Съставът им е изброен подробно от т.нар. Неизвестен автор (Scriptor incertus); Рашев предава списъка, като посочва и различията в превода и тълкуването на отделните съоръжения³².

Според това описание са били подготвени: хелеполи – подвижни бойни кули с височина до горния край на стените, с метателни устройства и таран, обковани с метални листове срещу стрели и покрити със сурови кожи или напоени с оцет покривки срещу огън; триволи и тетраволи – катапулти за мятане на големи камъни; „костенурки“ – дървени навеси на колела, под чието прикритие се разбиват стените, подкопават основите или засипва ровът; високи стълби от няколко съединени части; каменни топки за мятане; железни и дървени лостове и копачи; таран, „овен“ – дебел обкован дървен стълб, окачен подвижно; велостасии – машини за едновременно изстрелване на няколко стрели; стрело-, камено- и огнеметни устройства с

далекобойност 300–400 м; „скорпиони“, известни на Запад и като онагри; и накрая устройства срещу стенните зъбери – вероятно железни куки с дълги дръжки и по-сложно съоръжение на принципа на кобилицата, спускащо площадка с войници върху стената³³.

Мащабът на подготовката личи и от транспорта: според византийския извор машините е трябвало да бъдат пренесени до Константинопол с 5000 обковани с желязо коли, теглени от 10 000 вола³⁴. Рашев отбелязва, че дори цифрата да е преувеличена, тя показва как съставът на войската се е определял от конкретната тактическа задача³⁵.

Обсадата е изисквала не само машини, но и хора, които да ги пренасят и обслужват. Рашев посочва, че при мобилизация общият брой на войската едва ли е надхвърлял 20 000 души, като в него влизали и пешите воители, ангажирани главно с придвижването и охраната на обоза, доставянето на провизии и приготвянето на храна; в особени случаи това подразделение е могло да надвишава обичайния си брой³⁶. Именно такъв особен случай е бил подготвяният щурм на Константинопол.

Към същата подготовка се отнася и прочутото сведение, че през зимата на 813–814 г. Крум изпратил в Източна Тракия „тридесет хиляди българи, целите покрити с желязо“. Изразът традиционно се разбира като описание на войници в железни ризници, но според Рашев може да означава и „въоръжени до зъби“; задачата на тази войска била с бързи и маневрени действия да разстрои византийската отбрана преди похода срещу столицата – задача, по-лесно изпълнима от лека конница³⁷. Славова свързва същите 30 000 с похода до Аркадиопол³⁸, а Йотов, изброявайки сведенията на Неизвестния автор за събраното от бягащите оръжие, за облечената в желязо армия и за обсадните машини, отнася похода към Константинопол към 812 г.³⁹ Разликите в датировката идват от тълкуването на изворите и трябва да се имат предвид.

РЕЧНИК

Хелеполи

Подвижни бойни кули с височина до горния край на стените, с метателни устройства и таран.

Обковавали ги с метални листове срещу стрели и ги покривали със сурови кожи или напоени с оцет покривки срещу огън. ³³

Обр. 7. Колона от Плиска с гръцкия надпис „Крепостта Дидимотихо“ – една от колоните, отбелязващи превземите при хан Крум крепости (813 г.). Снимка: Mpb eu, CC BY-SA 3.0, [Wikimedia Commons](#).

Снимка: Mpb eu · CC BY-SA 3.0 · [Wikimedia Commons](#)

Обр. 8. Метателна машина за камъни – един от видовете съоръжения в списъка на Неизвестния автор (художествена реконструкция по античните образци, възпроизвеждани в научната литература).

Обр. 9. Подготовката за похода от 814 г.: обковани с желязо коли, впрегнати с волове, превозват части от обсадни машини (художествена реконструкция).

6. Какво не знаем

Обсадните машини на Крум са едни от най-добре описаните в писмените извори съоръжения на ранносредновековна България – и едни от най-слабо засвидетелстваните археологически. Построени почти изцяло от дърво, те са били нетрайни и досега не са открити техни автентични останки, включително железни скрепващи части и обкови. Липсват данни за използването им при Маламир и Персиан, когато са завладени силни крепости около Адрианопол и са превзети Филипопол и Филипи. Не е известно и как са звучали наименованията им на прабългарски и славянски език⁴⁰.

Затова илюстрациите в научната литература – включително таблото в книгата на Рашев със „скорпион“, тарани, „врана“ и катапулт – по липса на автентични византийски и български образци възпроизвеждат първообразите на тези съоръжения от гръцко и римско време⁴¹. Всяка съвременна реконструкция на Крумова машина е неизбежно хипотеза.

Краят на замисъла е внезапен. На 13 април 814 г., в разгара на подготовката, Крум умира, „заклан от невидима ръка“, както се изразява хронистът. За Византия това е истинско облекчение и въпреки големите приготовления шурмът не се осъществява⁴². При Омуртаг подготовката е занемарена или изоставена и през зимата на 814–815 г. е сключен 30-годишен мирен договор⁴³. Отмяната на шурма вероятно е направила специалната част за обсадни машини излишна⁴⁴.

Мирът от 815 г. има и по-широк смисъл. Сключването му, особено с подробното маркиране на общата граница, е признание от страна на Византия за политическата равнопоставеност на двете държави. Политиката на война и планове за превземане на Константинопол са заменени с продължителен мир⁴⁵. В тази нова обстановка обсадната техника, усвоена толкова бързо при Крум, губи значението си, а знанията на майсторите-бегълци изчезват от изворите заедно с нея.

КЛЮЧОВ МОМЕНТ

13 април 814 г.

В разгара на подготовката за щурма на Константинопол хан Крум умира, „заклан от невидима ръка“, както пише хронистът. Щурмът не се осъществява, а при Омуртаг е сключен 30-годишен мир.⁴²

Обр. 10. Дървени части на обсадна машина при разкопки – в стила на сепия фотография от XIX в. (художествена стилизация)

7. Във филма „Докосни гревността“

Обсадните сцени са сред най-трудните за възстановка, защото изискват огромни съоръжения, каквито в историята се строят с месеци. Спектакълът-филм на СК „Бага-Тур“ може да предаде духа на епохата по друг начин: чрез конниците, които обграждат крепостта, чрез стрелците, които държат защитниците далеч от зъберите, чрез работата на майсторите, които сглобяват дървени конструкции и опъват сурови кожи.

Подобни сцени във филма са художествена интерпретация. Те не възпроизвеждат конкретна машина или конкретен щурм, а показват онова, което изворите описват достоверно – че една степна по произход войска е могла да съчетае бързината на конницата с търпението и техниката на обсадата.

8. Заключение

Обсадната техника на хан Крум е пример за това как ранносредновековна България възприема чужди умения, когато те са ѝ необходими. Майсторите-бегълци Евматий и покръстеният арабин дават на ханската войска знания, които тя не е имала; с тях падат Месемврия и Адрианопол, а Константинопол се оказва на крачка от най-мащабния щурм в ранната българска история.

Изворите позволяват да се назоват машините и да се опише предназначението им, но не и да се покаже как точно са изглеждали българските им варианти. Внезапната смърт на Крум и мирът при Омуртаг прекъсват тази линия на развитие. Остава картината, която рисуват Рашев, Фехер и Йотов: войска на коня, която за няколко години се научава да строи кули, тарани и катапулти – и с това показва колко бързо една държава може да се променя под натиска на войната.

Речник

хелеполи	Подвижни бойни кули на коледа, високи колкото крепостната стена, с метателни устройства и таран.
триволи	Катапулти за мятане на големи камъни.
костенурки	Дървени навеси на коледа, под чието прикритие се разбиват или подкопават стените.
таран	Дебел обкован дървен стълб, окачен подвижно, с който се разбиват стени и порти; наричан и „овен“.
велостасии	Машини за едновременно изстрелване на няколко стрели.
онагри	Западното название на метателните машини, известни у византийците като „скорпиони“.
Еркесия	Земленият пограничен вал от Бероя до Черно море, издигнат вероятно през лятото на 812 г.
гръцки огън	Византийска течна запалителна смес, изстрелвана от медни сифони, главно в морски битки.

Провери знанията си

1. Кой известен механик на обсадни машини от Сердика преминава при Крум през 809 г.?
а) Константин Пацик · б) Евматий · в) Иратаис
2. Какво византийско тайно оръжие попада в ръцете на българите в Месемврия?
а) 36 медни сифона за гръцки огън · б) Десет обсадни кули · в) Флотилия бойни кораби
3. С колко коли е трябвало да бъдат пренесени машините до Константинопол според византийския извор?
а) 500 коли · б) 1000 коли · в) 5000 обковани с желязо коли
4. Защо не се осъществява шурмът на Константинопол през 814 г.?
а) Хан Крум умира на 13 април 814 г. · б) Машините изгарят от гръцки огън · в) Аварите отказват да участват

Отговори: 1 – б; 2 – а; 3 – в; 4 – а

Бележки

1. Рашев 2008, с. 269. ↩
2. Рашев 2008, с. 11. ↩
3. Фехер 1938, с. 56–57, 106–107. ↩
4. Фехер 1938, с. 56–57. ↩
5. Фехер 1938, с. 56–57. ↩
6. Фехер 1938, с. 56–57. ↩
7. Рашев 2008, с. 16. ↩
8. Фехер 1938, с. 56–57, 106–107. ↩
9. Рашев 2008, с. 16. ↩
10. Рашев 2008, с. 17. ↩
11. Рашев 2008, с. 173. ↩
12. Рашев 2008, с. 258. ↩
13. Рашев 2008, с. 19, 258. ↩
14. Фехер 1938, с. 56–57. ↩
15. Рашев 2008, с. 270. ↩
16. Рашев 2008, с. 17. ↩
17. Рашев 2008, с. 17. ↩
18. Рашев 2008, с. 17. ↩
19. Рашев 2008, с. 17–18, 173. ↩
20. Рашев 2008, с. 18, 174. ↩
21. Рашев 2008, с. 174, 270. ↩
22. Рашев 2008, с. 18. ↩
23. Рашев 2008, с. 18. ↩
24. Фехер 1938, с. 106–107. ↩
25. Рашев 2008, с. 18. ↩
26. Йотов 2004, с. 8. ↩
27. Рашев 2008, с. 18. ↩
28. Рашев 2008, с. 18, 173, 258. ↩
29. Фехер 1938, с. 56–57. ↩
30. Рашев 2008, с. 18. ↩
31. Рашев 2008, с. 19, 268. ↩
32. Рашев 2008, с. 173. ↩
33. Рашев 2008, с. 173. ↩
34. Рашев 2008, с. 19. ↩
35. Рашев 2008, с. 269–270. ↩
36. Рашев 2008, с. 269. ↩
37. Рашев 2008, с. 269. ↩
38. Славова 2009, с. 120–121. ↩
39. Йотов 2004, с. 8. ↩
40. Рашев 2008, с. 173–174. ↩
41. Рашев 2008, с. 173, 413 (т. СII). ↩
42. Рашев 2008, с. 19. ↩
43. Рашев 2008, с. 20. ↩
44. Рашев 2008, с. 270. ↩
45. Рашев 2008, с. 20. ↩

Библиография

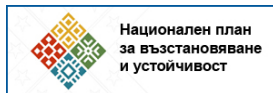
- Йотов, В. Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (VII–XI век). Варна: Зограф, 2004.
- Рашев, Р. Българската езическа култура VII–IX век. София: Класика и стил, 2008.
- Славова, Т. Титулите багаин и багатур в ранносредновековна България. – *Eslavística Complutense*, 9, 2009, с. 115–133.

Фехер, Г. Военното дело на прабългарите. София: Военна библиотека, 1938.

Снимките с отбелязан автор са от Wikimedia Commons под посочения свободен лиценз. Всички останали илюстрации са художествени реконструкции и стилизации, създадени за публикацията с инструмент за изкуствен интелект по описанията в посочените източници; те не са изображения на реални находки.

Финансирано от
Европейския съюз
NextGenerationEU

Публикацията е част от проект № BG-RRP-11.020-0147-C01 „Докосни древността – пътят на прабългарския воин“, изпълняван от Сдружение „Спортен клуб Бага-Тур“ с финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“ по Националния план за възстановяване и устойчивост, финансиран от Европейския съюз – NextGenerationEU.

Тази публикация е създадена с финансовата подкрепа на Европейския съюз – Следващо Поколение ЕС. Цялата отговорност за съдържанието на публикацията се носи от Сдружение „Спортен клуб Бага-Тур“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че тази публикация отразява официалното становище на Европейския съюз и Национален фонд „Култура“.